

Rupen Sevag Çilingiryan Cinayeti ve Bir Komplo Teorisi

The Murder of Rupen Sevag Çilingiryan and a Conspiracy Theory

Erman Şahin*

Öz

Ermeni Şair Rupen Sevag Çilingiryan 24 Nisan 1915 ve sonrasında gerçekleşen tu-tuklamalar kapsamında Çankırı'ya yollanmış ve daha sonra Çankırı-Ankara yolu üze-rinde bir eşkıya saldırısı sonucu hayatını kaybetmiştir. Çilingiryan cinayeti ile alakalı olarak son yıllarda yapılan bazı yayınlarda bu cinayetin İttihat ve Terakki Hükûmeti tarafından organize edildiği yönünde iddialar ortaya atılmıştır. Bu makalede Çilin-giryan cinayetini işleyen Kürt Alo çetesinin genelde İttihat ve Terakki Hükûmeti ve özelde de Osmanlı Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından korunup, kollandıklarına ve çetenin tutuklanan üyelerini kurtarmak adına Dahiliye Nazırının girişimlerde bu-lunduğuna dair iddialar incelenmiştir. Söz konusu iddialar için sunulan bulgular ikna edici olmaktan uzak oldukları gibi, bunlar kullanılan belgelerin bağlamından kopar-tılarak kullanılmasına ve yanlış yorumlanmasına dayanmaktadır. Bu iddialar, kaynak-larda Kürt Alo ile Nallıhanlı Mehmet Ali olarak bahsi geçen iki farklı şahsın tek ve aynı kişi oldukları varsayımına dayanmaktadır. Bu makalede bu iki kişinin farklı ve birbiri

* Dr. - PhD., Ankara/TÜRKİYE, erman_sahin@soas.ac.uk,
<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-2524-6483>

Bu makale Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

ile ilgisi bulunmayan kişiler olduğu arşiv kayıtları ile ortaya koyulmuştur. Bunların ayrı ve alakasız kişiler olmasına ek olarak, Dahiliye Nazırının bu cinayeti işleyen çeteyi korumak ve kurtarmak için girişimlerde bulunduğu iddiasının dayanaksız olduğu ortaya konulmuştur. Nitekim, söz konusu Kürt Alo çetesine yönelik yürütülen soruşturma ve harekât neticesinde çetenin bazı mensuplarının yakalanmış olması ve çetenin yakalanması adına İttihat ve Terakki yöneticileri tarafından yapılan yazışmalar da bu iddiaları ileri sürenler tarafından tamamen göz ardı edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rupen Sevag Çilingiryan, Talat Paşa, Kürt Alo Çetesi, Nallıhanlı Mehmet Ali, Ermeni Sorunu, 24 Nisan 1915.

Abstract

Armenian poet Rupen Sevag Çilingiryan was arrested and exiled to Çankırı as part of the arrests carried out during and after 24 April 1915 and was subsequently murdered by a group of bandits on the road between Çankırı and Ankara. In recent years, several studies suggested that the murder of Çilingiryan was organized by the Ottoman Committee of Union and Progress. This article examines the allegations suggesting that the band of Kurd Alo, who murdered Çilingiryan, were being protected by the Committee of Union and Progress in general and Interior Minister Talat Pasha in particular. While the evidence offered in support of these allegations remains unconvincing, they are also based upon documents used out of their proper context as well as misinterpretation. These allegations rest upon the assumption that the two separate individuals, identified as Kurd Alo and Mehmet Ali from Nallıhan in the sources, were in fact one and the same person. The article establishes that these two were in fact different and separate individuals. There is no indication to support these allegations that the Ottoman interior minister did in fact intervene to protect and release the members of this band. Moreover, these allegations ignore that as a result of the investigations and operations launched, some members of this band had been captured and that the Committee of Union and Progress leaders actually wrote instructions in order to apprehend the members of this band.

Keywords: Rupen Sevag Çilingiryan, Talat Pasha, the band of Kurd Alo, Mehmet Ali from Nallıhan, the Armenian Question, 24 April 1915.

Giriş

24 Nisan 1915'de başlayan ve sonrasında da devam eden İstanbul'daki Ermeni komite mensupları ve önde gelen Ermeni şahısların tutuklanmaları ve yaşadıklarına dair tartışmalar hâlâ devam etmektedir. Tutuklular arasında bulunan ve Çankırı'ya gönderilen Ermeni Şair Rupen Sevag Çilingiryan'ın hikâyesi de en çok ilgi çekenlerden birisidir. Bilindiği gibi Çilingiryan Ağustos sonlarında Çankırı-Ankara yolu üzerinde gerçekleşen bir eşkiya saldırısında öldürülmüştü. Çilingiryan cinayeti ile alakalı olarak son yıllarda bazıları Türkçeye de çevrilen Ermeni hatıralarında ve çeşitli akademik çalışmalarda bu cinayetin İttihat ve Terakki Hükûmeti tarafından organize edildiği yönünde âdeta bir fikir birliği oluşturulmuştur¹.

Bunlar arasında konuyu en detaylı şekilde ele alan Taner Akçam ise bu mevcut uzlaşmanın bir adım daha ötesine geçerek Çilingiryan ve yol arkadaşlarını öldüren katiller grubunun iyi niyetli bazı yerel yöneticilerin inisiyatifleri sonucu ve merkezi hükûmetin arzusu hilafına yakalanmalarına rağmen, İttihat ve Terakki yönetiminde olan İstanbul'daki merkezi hükûmetin müdahalesi ile serbest bırakıldıklarını ileri sürmektedir². Ne yazık ki, Çilingiryan'ın öldürülmesi hakkında yapılan akademik çalışmalarda ve bunlar etrafında şekillenen popüler yayınlarda cinayetle ilgili olarak bugüne dek ortaya atılan iddialar ciddi bir sorgulamaya tabi tutulmamıştır. Bu yüzden Çilingiryan cinayetiyle ilgili ortaya atılan komplö teorileri tartışmasız birer gerçekmiş gibi her 24 Nisan'da tekrar edilmekte ve katlanarak çoğalmaktadır.

Konu hakkındaki mevcut arşiv kayıtları incelendiğinde cinayete ilişkin ortaya atılan iddialarla ilgili pek çok yanlışın ve soru işaretinin bulunduğu ortaya çıkmaktadır. Bu makalede Çilingiryan cinayeti çerçevesinde öne sürülen iddialar incelenecektir. Hemen belirtmek gerekir ki 24 Nisan tutuklamaları hakkında genel bir hüküm vermek ya da 24 Nisan ve sonrasında tutuklanan Ermenilerin akıbetleri incelemek bu makalenin kapsamı dışındadır. 24 Nisan tutuklamaları ile ilgili genel değerlendirme ve tartışmaları içeren ve daha detaylı çalışmalar hâlihazırda zaten

- 1 Krikor Balakyan, *Ermenilerin Golgothası*, Belge Yayınları, İstanbul 2014; Nesim Ovadya İzrail, *24 Nisan 1915, İstanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 490-499; Aram Andonian, *Exile, Trauma and Death: On the road to Chankiri with Komitas Vartabed*, Gomidas Institute, London 2010.
- 2 Taner Akçam, *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur. Osmanlı Belgelerine göre Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilere Yönelik Politikalar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 192-199; Taner Akçam, *1915 Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 15-37.

mevcuttur³. Bu yüzden bu makalede yalnızca Çilingiryan cinayeti ve etrafında gelişen olaylar ile cinayetin sorumlularına dair yeni bilgi ve tespitlere yer verilecektir.

Rupen Sevag Çilingiryan ve Öldürülmesi

15 Şubat 1885 tarihinde Silivri’de dünyaya gelen Rupen Çilingiryan Ermeni edebiyatının önde gelen şair ve yazarlarından biri olarak tanınır. Eğitimin ilk kısmını İstanbul’da tamamlamış olan Çilingiryan, daha sonra İsviçre’deki Lozan Üniversitesi Tıp Fakültesine girmiş ve buradan 1911 yılında mezun olmuştur. 1914 yılına kadar İsviçre’de hekim olarak çalışan Çilingiryan,⁴ 1914 Mayıs’ında İstanbul’a dönmüş ve Ağustos başlarında gerçekleşen seferberlik ilanından sonra askere alınmıştır. Nesim Ovadya İzrail’in verdiği kısa biyografik bilgilere göre Çilingiryan örnek bir vatandaş ve katıksız bir Osmanlı vatanperveri idi.⁵ Ancak Çilingiryan’ın şiirlerinde yer yer Kürt ve Türk karşıtı sözlere ve hatta “yamyam Türk gözbebekleri” gibi ırkçı ifadelere rastlanmaktadır.⁶

Çilingiryan’ın şiirlerinin bir derlemesi olan Kırmızı Kitap’ı Rusçaya çeviren ve kitabın girişinde şair hakkında kısa bir biyografi yazan Aleksander Topçian’a⁷ ve yine bu dönemde tutuklanan Ermeniler üzerine bir dizi makale yazan Aram Andonyan’a göre 24 Nisan’daki tutuklamalarda Çilingiryan da tutuklanmış ve sonrasında Çankırı’ya yollanmıştır⁸. Fakat Çilingiryan’ın İstanbul’daki eşine yazdığı mektuplarından bu bilginin doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Ermenice kaynaklardan ve özellikle de Rupen Çilingiryan’ın İstanbul’daki eşi Helen’e yazdığı mektuplardan bilgiler aktaran Akçam ve Nesim Ovadya İzrail’e göre Çilingiryan 24 Nisan tutuklamalarına dâhil edilmemiş ancak daha sonra 22 Haziran’da tutuklanarak Çankırı’ya yollanmıştır⁹.

3 Yusuf Sarınoy, *24 Nisan 1915’te Ne Oldu? Ermeni Sevak ve İskanının Perde Arkası*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2012.

4 Rupen Çilingiryan hakkında kısa biyografik bilgiler için bk. Emre Hüdevendigar, *Ermeni Porteleri: Millet-i Sadıkadan Hayk’ın Çocuklarına*, Burak Yayınevi, İstanbul 1999, s. 46.

5 İzrail, *age*, s. 482-484.

6 Aleksander Topçian, Kırmızı Kitap için Rusça sunuş yazısı, <http://genocide.ru/lib/sevak-r/sevak-r.htm>, Son erişim tarihi: 25 Ocak 2024.

7 Kırmızı Kitap’ın Rusça tercümesindeki “Sobaç’ya Duşa” başlıklı şiir için bk. <http://genocide.ru/lib/sevak-r/4.htm>, Son erişim tarihi: 25 Ocak 2024.

8 Andonian, *age*, s. 13.

9 Akçam, *1915 Yazıları*, s. 16.

29 Haziran'da Çankırı'ya vardktan sonra 25 Ağustos'a kadar hâlen şehirde kalan diğer Ermeni sürgünlerle beraber Çankırı'da ikamet etmiştir. 25 Ağustos 1915 tarihinde Çankırı'dan Ayaş'a yola çıkan Doktor Çilingiryan, yol arkadaşları olan "Vahan Kâhyayan ve Artin Bogosyan ve Danyel Çubukkaryan ve Onnik Mağazacıyan" ile birlikte, Kürt Alo Çetesi¹⁰ olarak bilinen çete mensupları tarafından "Kengiri'nin [Çankırı'nın] Kalecik'e karib [yakın] olan hududu dâhilinde Kayalıdere mevkiinde" öldürülmüştür¹¹.

Osmanlı Hükûmeti ve Cinayet Üzerindeki İddialar

Cinayetin haber alınması üzerine Dâhiliye Nazırı Talat Bey 31 Ağustos'ta Kastamonu Vilayetine yolladığı bir telgrafta "Kengiri'den sevk edildikleri sırada Hacı Ali oğlu ve on bir refiki taraflarından katl edildikleri anlaşılan Rupen Çilingiryan ile dört refikinin hangi vilayet arazisi dâhilinde taarruza uğradıklarının" bildirilmesini istemiştir. Ayrıca cinayeti işleyen "cânilerin behemehâl takip ve derdest" edilmelerini emretmiştir¹². Cinayeti işleyen gruba mensup bazı kişiler 2 Eylül 1915 tarihinde yakalanarak tutuklanmışsa da aralarında çetenin reisi olan Kürt Alo'nun da bulunduğu diğer eşkıyalar yakalanamamıştır¹³.

Yukarıda da belirtildiği üzere, konuya ilişkin yayınlarda Çilingiryan'ın öldürülmesinin İttihat ve Terakki Hükûmeti tarafından organize edildiği konusunda bir mutabakat olduğu görülmektedir. Ayrıca bunların birçoğunda da cinayeti işleyen suçluların iyi niyetli bazı yerel yöneticiler tarafından yakalanmış olması rağmen, Osmanlı Dahiliye Nazırı Talat Bey'in müdahalesi sonucunda serbest bırakıldığı iddiası özellikle işlenmektedir.

Osmanlı Hükûmeti'nin katilleri kurtarmak ve hapisten çıkarmak için özel çaba sarf ettiği ve cinayet hakkında hukuki süreci durdurmaya çalıştığı yönündeki iddialar ilk olarak 2008 yılında yayınlanan bir kitapta ortaya atılmıştır. Özetle bu iddialar, Dahiliye Nazırı Talat Bey'in Ermenilere karşı işlenen suçlardan tamamen haberdar olduğu ve bunları bizzat organize ettiği, üstelik suçluların iyi niyetli yerel

10 Farklı belgelerde çete "Kalecikli Kürt Alo" çetesi veya "Kalecikli Kürt Alo'nun uşakları" ya da "Burunsuz Kürt Alo" çetesi olarak da anılmıştır.

11 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti (DH), Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti (EUM), 2. Şube (ŞB). Nu. 26/20, Ankara Vali Vekilinden Dahiliye Nezaretine, 6 Şubat 1915.

12 BOA, DH. Şifre Kalemi (ŞFR), 55/338, Dâhiliye Nazırı Talat Bey'den Kastamonu Vilayetine, 31 Ağustos 1915.

13 BOA, DH. EUM. 2. ŞB. 26/20, Ankara Vali Vekilinden Dahiliye Nezaretine, 6 Şubat 1915.

yöneticiler tarafından nadiren yakalanması durumunda da bu suçluları kurtarmak için özel çaba harcadığı yönündedir.¹⁴

Bu teze göre cinayet cemiyetin Çankırı kâtib-i mesulü Cemal Oğuz Bey aracılığıyla İttihat ve Terakki yöneticileri tarafından bir Kürt çetesine işletilmiştir. Çete mensupları iyi kalpli Çankırı Mutasarrıf Vekili İzzet Bey tarafından kısa sürede yakalanıp tutuklanmış ve ardından askerî mahkemeye çıkarılmışlardır. Yerel yöneticilerin bu girişimleri sayesinde, Ankara Divan-ı Harbi Örfî'si katilleri 8 yıl hapis cezasına mahkûm etmiştir. Ancak, iddialara göre davanın nasıl sonuçlandığı konusunda ortada bir belirsizlik vardır.¹⁵

Bu iddialara göre bu belirsizliğin temel nedeni Dahiliye Nazırı Talat Bey'dir. Cinayeti işleyen çete mensupları yargılanıp, mahkûm edilmişlerse de güya Talat Bey'in müdahalesi sonucu serbest bırakılmışlardır.

Bu iddiaları desteklemek için mütareke dönemi İstanbul'unda yapılan yargılamalara atıfta bulunmaktadır. Bu yargılamalarda İttihat ve Terakki'nin Çankırı katib-i mesulü Cemal Oğuz'u suçlayan söylentilere atıfta bulunulmakta ve yine bu yargılamalarda cinayeti işleyen çete reisinin adının "Kürt Ali" olarak kayıtlara geçtiği iddia edilmektedir.¹⁶

Osmanlı Dahiliye Nazırı Talat Bey'in katilleri hapisten çıkarmaya çalıştığına yönelik iddialar isimler üzerinden kurulan tuhaf bir benzerlikle temellendirmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle de çete reisinden ısrarla "Kürt Ali" olarak bahsedilmektedir.

Bu hususlar vurgulandıktan sonra Talat Bey'in olaya nasıl müdahil olduğuna yönelik tezi desteklemek için Dahiliye Nezaretinden Ankara Vilayetine yollanan üç telgrafa dikkat çekilmektedir. Bu teze göre, söz konusu telgraflar Talat Bey'in "bu cinayet ve katilleri konusundaki tutumunu açığa çıkartan" en önemli belgelerdir ve 13 Mayıs, 5 Haziran ve 7/8 Haziran 1916 tarihli dirler. 13 Mayıs tarihinde Ankara Vilayetine gönderilen ilk telgrafta Talat Bey işledikleri suçlar nedeniyle mahkûm veya tutuklu bulunan kişilerden orduda hizmet etme arzusunda bulunanlardan orduya gösterecekleri hizmet derecesinde haklarındaki adli takibatın

14 Akçam, *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur*, s. 192.

15 Akçam, *age.*, s. 193.

16 Akçam, *age.*, s. 196. Cemal Oğuz Bey'in yargılanması ve dava sürecindeki şahit ifadeleri üzerine bir değerlendirme için bk. Ferudun Ata, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 37, 226-227, 249.

ertelenmesi ya da affedilmesi hususundaki özel kanunu vilayete hatırlatıyor ve Ankara Divan-ı Harb-i Örfisinde “mevkuf olan mezkûr eşhasın birer ikişer orduya sevki” için vilayetin Adliye Nezareti ile gerekli yazışmaları yapmasını istiyordu. Buradan hareketle, bu yazışmada bahse konu mevkuf kişilerin Rupen Çilingiryan ve arkadaşlarını öldüren “Kürt Ali ve çetesi” olduğu iddia edilmektedir¹⁷.

Bu iddiayı desteklemek için kullanılan ikinci belge 5 Haziran 1916 tarihli ve Talat Bey’den Ankara Vilayetine yollanan şifre telgraftır. Telgrafta Talat Bey *Ankara Tevkifhanesinden Nallıhanlı Mehmed Ali imzasıyla İttihad ve Terakki Merkezi Umumisine çekilen 18 Mayıs sene [1]332 tarihli telgrafnamenin mütala’asıyla* adı geçen kişi hakkında daha önce yollanan tahriratlar uyarınca gerekli muamelenin hızlandırılarak yapılmasını istiyordu. Yani önceki yazışmalarda belirtilen kaidelere uygun olarak “Nallıhanlı Mehmet Ali” ismindeki kişinin orduya sevki sürecinin hızlandırılması isteniyordu.

Bu belge aktarıldıktan sonra, Dahiliye Nazırı Talat Bey tarafından 31 Ağustos 1915 tarihinde Kastamonu’ya yollanan ve Çilingiryan cinayetinin “Hacı Ali oğlu ve on bir refiki taraflarından” işlendiğini belirten telgrafa dikkat çekilmekte ve mütareke döneminde yargılamalarda da cinayeti işleyen çete reisinin “Kürt Ali” olarak kayıtlara geçtiği şu sözlerle hatırlatılmaktadır:

Doktor Çilingiryan’ın katillerinden birisinin adının Ali olduğu, hem Talat Paşa’nın yukarıda aktardığımız telgrafında geçmekteydi hem de bu isme, gördüğümüz gibi, Cemal Oğuz davasına alınan değişik mahkeme kararlarında yer verilmekteydi. Belgeden anlaşılan, Talat Paşa’nın 13 Mayıs 1916 tarihli “mahrem” telgrafına rağmen, muhtemel Adalet Bakanlığı ile yazışmalar uzadığı için, Ali henüz tahliye edilememiştir. Bunun üzerine Ali İttihat ve Terakki Merkez Komitesi’ne 31 Mayıs’ta telgraf çekmiş ve Talat Paşa 5 Haziran tarihli cevabi telgrafında, Ali hakkında yukarıda da aktardığımız 13 Mayıs 1916 tarihli telgraf emrine göre işlem yapılmasını istemiştir¹⁸.

Akçam burada “Hacı Ali oğlu,” “Kürt Ali” ve “Nallıhanlı Mehmet Ali” isimlerinin esasen tek ve aynı kişiyi temsil ettiğini varsaymakta ve Talat Bey’in Haziran 1916’da Ankara Tevkifhanesinden çıkarılarak orduya sevk edilmesi için girişimde bulunduğu “Nallıhanlı Mehmet Ali’nin” Doktor Çilingiryan’ı öldüren kişi ile aynı şahıs olduğu sonucuna varılmaktadır. Dahası, cinayetle ilgili olarak bulunan bu belgelerin *katillerin doğrudan hükûmetin girişimleriyle korunduğunu ve muhtemelen serbest*

17 Akçam, *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur*, s. 197.

18 Akçam, *age.*, s. 197-198.

birakıldıklarını kanıtladığı iddia etmekte ve bu sebeple de hükûmetin Ermenilere yönelik asıl niyetini ortaya koymaları bakımından “paha biçilmez” derecede önemli olduklarını belirtmektedir¹⁹. Farklı bir kaynak ya da yorum eklemekten benzer görüşleri Nesim Ovadya İzrail de tekrar etmektedir²⁰.

Buraya kadar Çilingiryan cinayeti hakkındaki görüşler kısaca ve yorumsuz olarak aktarıldı. Aşağıda Rupen Çilingiryan cinayeti hakkındaki bu iddialar farklı kaynaklar da kullanılarak etraflıca ele alınacaktır. Ancak buna geçmeden önce, sadece bu kadarıyla bile Çilingiryan Cinayeti ile ilgili olarak öne sürülen tezlerin ikna edici olmaktan çok uzak olduğu belirtilmelidir. Bu kadar ciddi bir iddia için sadece “Ali” isminin ortak olmasının yeterli görülmesi ve bundan hareketle bir komplo teorisi yazılması akademik açıdan sorgulanmalıdır. Hiçbir doğrulama yapmadan birbirlerinden farklı 3 kişiyi sırf aynı ismi taşıdıkları varsayımından hareketle tek ve aynı kişi varsaymak zorlama bir kurgudan öteye geçmemektedir. Bu tezin tutarsız olduğu ve kendi içinde derin çelişkiler barındırdığı çok açıktır. Bunları sıralayacak olursak:

a. Dâhiliye Nazırı Talat Bey’in 31 Ağustos 1915’te yolladığı telgrafta katilin adının “Ali” olarak geçtiği iddiası doğru değildir. Zira söz konusu belgede katilin adı verilmemekte ve katil babasının adına atıf yapılarak “Hacı Ali oğlu” şeklinde belirtilmektedir. Muhtemelen bu durum telgraf metni yazılırken kelime atlanması sonucu ortaya çıkmıştır zira diğer belgelerde tam isim “Hacı Ali oğlu Kürt Alo” olarak geçmektedir. Yani bu belgede bahsi geçen Hacı Ali katilin kendisi değil, babasıdır. Tarihçiler için lüzumsuz görülebilecek bir hatırlatma olsa da tedbir olarak Soyadı Kanununun uygulanmasından önce kişilerin tanımlanmasında babalarının isimlerine ve memleketlerine sıklıkla atıfta bulunulduğunu hatırlatmak gerekir.

b. Mütareke döneminde yapılan yargulamalarda söz konusu çete reisinin “Kürt Ali” olarak tanımlandığı iddiası da doğru değildir. Bu yargulamalara dair yapılan haberlerden de rahatlıkla görülebileceği gibi, konuya yer veren *Takvim-i Vekâyi*, *Peyam-ı Sabah*, *İleri*, *İkdam* gibi dönemin gazetelerinde isim “Kürt Alo” olarak yer almıştır. Bunun tek istisnası, ismin bir yazım hatası yapılarak *Alemdar* gazetesinin 9 Şubat 1920 tarihli sayısında Kürt Ali olarak yazılmasıdır. Ancak *Alemdar* gazetesinin söz konusu davaya ilişkin daha önce (29 Nisan 1919 tarihli sayısında)²¹ ve

19 Akçam, *age.*, s. 199.

20 İzrail, *age.*, s. 499.

21 *Alemdar*, 29 Nisan 1335 [29 Nisan 1919], Nr. 127-1437.

daha sonra (2 Mayıs 1920 tarihli sayısında)²² yaptığı yayınlarda çete reisinin ismi “Kürt Alo” olarak yazılmıştır. *Alemdar* gazetesinin iki ayrı sayısında ve diğer tüm gazetelerde ismin “Alo” olarak yazılmasını göz önüne aldığımızda *Alemdar*’ın 9 Şubat 1920 tarihli sayısında geçen “Kürt Ali” ifadesinin bu nüshaya münhasır bir yazım hatası olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak Aram Andonyan ve Krikor Balakyan gibi Ermeni yazarların eser ve hatıratlarında da isim “Kürt Alo/Halo” olarak geçmektedir²³. Bu nedenle cinayeti işleyen kişinin adının Ali olduğu yönündeki iddialar sadece tek bir yazım hatasına dayanmaktadır.

c. Söz konusu katillerin iyi niyetli yerel yöneticiler tarafından ve merkezi hükûmetin arzusu hilafına yakalandığı iddia edilmekte ise de bu iddiaların yer aldığı çalışmaların kullandığı kaynaklar dahi bu durumla çelişmektedir. Katilin adının Ali olduğunu vurgulamak için kullanılan 31 Ağustos 1915 tarihli telgrafta bizzat Talat Bey “cânilerin behemehâl takip ve derdest” edilmelerini emretmektedir. Yine bu iddialara göre, katillerin yakalanması merkezi hükûmet karşı olmasına rağmen, Mutasarrıf Vekili İzzet Bey’in özel çabasıyla gerçekleşmiştir. Ancak bu çalışmalar aynı zamanda “Çilingiryan ve arkadaşlarını sağ salım Ayaş’a ulaştırma emri almış olan” olan Çankırı Mutasarrıf Vekili İzzet Bey’den bahsetmektedir. Bu çerçevede, Çankırı Mutasarrıflığının emirlerini Osmanlı Dahiliye Nezareti’nden aldığı altını çizmek gerekir.

d. Bir yandan ısrarla, çete mensuplarının 8 yıl hapse mahkûm edildiklerinden ve “katil oldukları mahkeme kararıyla da sabit olan” çete mensuplarından bahsedilmektedir. Diğer taraftan hapse atılan çete reisi ile aynı kişi olduğu ve Talat Paşa’nın lehinde müdahalede bulunduğu iddia edilen “Nallıhanlı Mehmet Ali” için Divan-ı Harb-i Örfice henüz bir karar verilmediğinden bahsedilmekte ve bu kararın hızlandırılması ya da ertelenmesini isteyen telgraflara atıfta bulunmaktadır. Ayrıca hapisane ile tevkifhane ve mahkûm ile mevkuf arasındaki fark da tamamen göz ardı edilmektedir. Eğer gerçekten iddia edildiği gibi Çilingiryan cinayetini işleyen suçlular “8 yıl hapse mahkûm” edilmiş ve haklarında bir mahkeme kararı çıkmış olduğundan suçları da “mahkeme kararıyla sabit” hâle gelmişse, Talat Bey aynı kişilerin bitmiş ve hükmü zaten açıklanmış olan davası için nasıl Divan-ı Harb-i Örfiden hükmün açıklanmasının ertelenmesini isteyebilirdi? Ayrıca bu iddialara göre, Çilingiryan cinayetini işleyenler “mahkûm oldukları” ancak Talat Bey’in orduya katılması için serbest bırakılmasını istediği “Nallıhanlı Mehmet Ali” de mevkuf olduğu için bunların ayrı ve başka kişiler olarak değerlendirilmeleri gerekirdi.

22 *Alemdar*, 2 Mayıs 1336 [2 Mayıs 1920], Nr. 500-2800.

23 Andonyan, *age.*, s. 17; Balakyan, *age.*, s. 149.

Çilingiryan cinayeti hakkındaki iddiaları ortaya atan çalışmalar bu sorulara ve çelişkilere herhangi bir açıklama getirmemekte ve bunları yanıtsız bırakmaktadır. Farklı kaynaklara başvurmadan, mevcut bilgilerle ortaya çıkan bu çelişkiler zinciri ile dahi bahsi geçen kişilerin aynı kişiler olamayacağı ve bu tezin ciddi çelişkiler ve boşluklar içerdiği ortadır.

Nitekim yukarıda açıklanan şüpheleri destekler mahiyette bulgular da mevcuttur. Bunları, söz konusu iddiaları ortaya atanların gözden kaçırdığı arşiv belgelerini inceleyerek elde etmek mümkündür. Örneğin, 6 Şubat 1916 tarihinde Ankara Vali Vekili tarafından Dâhiliye Nezaretine yazılan uzunca bir yazıda katillerin kimliği hakkında oldukça detaylı bilgiler verilmektedir. Söz konusu yazıda önce öldürülen Ermenilerin isimleri *Doktor Rupen Çilingiryan ve Vahan Kehyayan ve Artin Bogosyan ve Danyel Çubukkaryan ve Onnik Mağazacyan* olarak belirtilmektedir. Ayrıca, cinayeti işleyen çetenin reisi olan şahıs için *Kalecik'in Böhrenk Karyesi'nden hâl-i firarda bulunan Hacı Ali oğlu Kürd Alo* ifadesi geçmektedir²⁴.

Yani söz konusu cinayeti işleyen çetenin reisi ne Nallıhanlı idi, ne de ismi Ali ya da Mehmet Ali idi. Çilingiryan cinayeti hakkındaki iddiaların aksine, kaynaklarda bahsi geçen üç farklı kişi söz konusudur: Çete reisi Kalecikli Kürd Alo ve Alo'nun hüviyetini açıklamak için kullanılması dışında bu olaylarda bir rolü olmadığı anlaşılan babası Hacı Ali ve tam olarak kim olduğunu ve ne tür bir suç işlediği bilinmeyen Nallıhanlı Mehmet Ali.

Konuyla ilgili olarak incelenen diğer tüm belgelerde de çete reisi olan katilin adı "Alo" olarak geçmektedir. Telgrafta belirtildiği üzere, cinayetin ardından Kürd Alo Çetesine mensup bazı kişiler yakalanmış, ancak aralarında Alo'nun da bulunduğu diğer çete üyeleri yakalanamamış ve bu nedenle de "firarda" oldukları belirtilmiştir. Olaydan sonra firar ettiği için yakalanamayan ve bu nedenle de en başta hiç tevkif edilemeyen birinin herhangi bir tevkifhane ya da hapishaneden salıverilmesinin de mümkün olamayacağının altını çizmek gerekmektedir.

Tüm bu bilgi ve belgeler ışığında Çilingiryan cinayeti üzerindeki iddiaların ne kadar gerçeklerden kopuk olduğu ve esasen hayal gücüne dayandığı ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere merkezi hükûmetin Çilingiryan cinayetinin katillerini serbest bırakabilmek için özel çaba harcadığı iddiasını desteklemek için temel dayanak noktası Çilingiryan cinayetini işleyenlerden birinin adının Ali olduğu varsayımı ve

24 BOA. DH. EUM. 2. ŞB. 26/20, Ankara Vali Vekilinden Dahiliye Nezaretine, 6 Şubat 1915.

Talat Bey'in Haziran 1916'da Ankara Tevkifhanesinde bulunan "Nallıhanlı Mehmet Ali" isminde birinin orduya sevki için girişimde bulunmasıydı.

Taner Akçam'ın 2010 yılında çıkan bir başka çalışmasında ise bu konudaki argümanlara bazı eklemeler ve düzeltmeler yapılarak konu daha geniş bir şekilde ele almıştır. İlk kitaptan farklı olarak, Akçam bu çalışmasında daha önce gözden kaçırdığı Ankara Vali Vekili tarafından yazılan 6 Şubat 1916 tarihli tahrirat ile Dahiliye Nezaretinden Ankara'ya yollanan 8 Temmuz 1918 tarihli başka bir telgrafa atıf yapmaktadır. İlk kitapta olduğu gibi, ikinci kitapta da yazar Çilingiryan cinayetinin İttihat ve Terakki yönetimindeki Osmanlı Hükûmeti tarafından organize edildiği ve yakalanan suçluların Dahiliye Nazırı Talat Bey'in müdahalesi sonucunda serbest bırakıldığı tezinde ısrar etmektedir²⁵.

Aslında Ankara Vali Vekili tarafından yazılan 6 Şubat 1916 tarihli telgraf görüldükten ve atıf yapıldıktan sonra bu konuda daha önce ileri sürülen iddiaların yanlış olduğunun kabul edilmesi ve bu iddianın bir kenara bırakılması gerekirdi. Zira Talat Bey'in orduya katılması için salıverilmesini istediği "Nallıhanlı Mehmet Ali" ile Kürt Alo'nun tek ve aynı kişi olduğu tezi, bu ismin bir gazetede yazım hatası sonucu "Kürt Ali" olarak yazılmasına dayandırılmıştı. Ne var ki, Ankara Vali Vekilinin 6 Şubat 1916 tarihli tahriratında ise çete reisinin hem isminin Kürt Ali değil Kürt Alo olduğu, hem de memleketinin Nallıhan değil Kalecik olduğu açık bir şekilde belirtilmekteydi. Kısacası, Kürt Alo ile Nallıhanlı Mehmet Ali farklı kişiler olduğu tartışmaya yer kalmayacak şekilde ortaya çıkmıştı.

Tüm bunlara rağmen, 2010 senesinde yayınlanan çalışmada Akçam'ın ısrarla Talat Bey'in olaya müdahil olması sonucu Çilingiryan cinayetini işleyen suçluların serbest bırakıldığı ve bu kişilerin Kürt Alo çetesi mensupları olduklarını iddia etmesi akademik bir yaklaşım olmasa gerektir²⁶.

Yine, bu iddiaların kanıtı olarak Dahiliye Nezareti'nden Ankara Vilayeti'ne gönderilmiş ve yukarıda içerikleri özetlenmiş olan 13 Mayıs tarihli telgraf ile Nallıhanlı Mehmet Ali'nin serbest bırakılmasının istendiği 5 Haziran tarihli telgrafa atıf yapılmaktadır. Bununla birlikte, ilk kitaptan farklı olarak artık bahsi geçen Nallıhanlı Mehmet Ali'nin Kürt Alo ile aynı kişi olduğu iddiasından vazgeçilmiş olduğu görülmektedir. Adeta bir kurguya dayanan bu tezin yanlış olduğunu kabul etmemek için artık öne sürülen yeni iddia Nallıhanlı Mehmet Ali'nin, Kürt Alo

25 Akçam, *1915 Yazıları*, s. 33, dipnot 45.

26 Akçam, *age.*, s. 34.

ile aynı kişi olmasa da en azından söz konusu “Kürt Alo Çetesinin” mensuplarından biri olduğudur. Fakat bu varsayım hiçbir bulgu ve kaynağa dayanmamaktadır. Başka bir deyişle, Nallıhanlı Mehmet Ali'nin bu çetenin bir üyesi olduğu iddiası için hiçbir kanıt sunulmamıştır.

Buna rağmen, cinayet hakkındaki spekülasyon ve varsayımlar bir adım daha ileri götürülerek ve yine tek bir kaynak bile gösterilmeden, bu defa da Dahiliye Nazırı Talat Bey'in çete tarafından tehdit edildiği ve muhtemelen bu yüzden olaya müdahil olmak zorunda kaldığı iddia edilmektedir:

Talat Paşa, katillerin tutukluluklarının devam etmesini istemediğini, onların serbest bırakılmaları gerektiğini de çok açık olarak söylemektedir. Muhtemelen Kürt Alo ve arkadaşları tarafından tehdit edildiğinden, davanın açılıp, sonuçlanmasını beklemek işine gelmemektedir. Önerdiği, sanıklar hakkındaki soruşturmanın durdurulması ve tutukluların hemen serbest bırakılmasıdır²⁷.

Son olarak, ikinci kitapta tüm bu iddialara ek olarak yeni bir belge daha sunulmaktadır. Bu belgenin söz konusu çete ile merkezi hükûmet arasındaki yakın ilişkilerin devam ettiğini gösterdiği iddia edilmektedir. Köşeli parantez içindeki açıklamalar kitabın orijinaline aittir:

1918 yılına ait bir telgraftan ilgili şahısların Hükümet'ten yardım istemeye devam ettiklerini ve Osmanlı Hükûmeti'nin de kendilerine gerekli yardımı yapma kararı vermiş olduğunu anlıyoruz. Dahiliye Nezaretinden Ankara Vilayetine, 8 Temmuz 1918 tarihinde “gayet müstaceldir [aceledir]” notu ile yollanan bir telgrafta, “Şaki Kürd Alo ile Karasülük'ün mesela Suriye cephesinde istihdam edilmek şartıyla kabul-i istimanları [himaye başvurulan] muvafıktır” denmektedir.

Eldeki belgeler, hukukun ağına takılan katillerin doğrudan hükûmetin girişimleriyle korunduğunu ve serbest bırakıldıklarını göstermektedir. Dr. Ruppen ve arkadaşlarını öldürmekten haklarında soruşturma evrakı hazırlanmış ve yargılanması istenen kişileri serbest bırakan bir hükûmetin, Ermenilere yönelik imha siyaseti izleyip izlemediği sorusunun cevabı, bu nedenle, kendiliğinden verilmiş sayılmalıdır²⁸.

27 Akçam, *age.*, s. 36.

28 Akçam, *age.*, s. 36.

Bu iddialı ifadelere rağmen ne hükûmetin söz konusu katilleri serbest bıraktığına, ne de Çilingiryan davasının durdurulduğuna dair ortada bir kanıt bulunmamaktadır. Ayrıca bu kitabın 8 Temmuz 1918 tarihli telgrafi kullanım şekli ve bunu okuyuculara sunumu oldukça sorunludur. Belge bağlamından kopartılmış ve haiz olduğu anlama tamamen zıt bir şekilde okuyucuya sunulmuştur. Dahası belge bağlamından kopartıldığı için eski Türkçe bir ifade için köşeli parantez içerisinde verilen tercüme de yanlıştır. Bu konuya telgrafın ait olduğu bağlamı da açıklamaya çalışarak aşağıda daha etraflı bir şekilde değinilecektir. Ancak öncelikle 5 Haziran 1916 tarihli telgrafla Dahiliye Nazırı Talat Bey'in orduya katılması için tevkifhaneden çıkarılmasını istediği Nallıhanlı Mehmet Ali'nin Kürt Alo çetesinin bir üyesi olduğu yolundaki iddia üzerinde durmak gerekmektedir.

Yukarıda etraflıca değinildiği üzere Çilingiryan cinayeti katilleri hakkında ilk argüman, çete reisi Kürt Alo ile Nallıhanlı Mehmet Ali'nin tek ve aynı kişi olduğu üzerine kurulmuştu ve bunun kanıtı olarak her ikisinin isimlerinin Ali olması sunulmuştu. Her ne kadar zayıf ve sorunlu olsa da bu argüman en azından test edilebilir bir hipotez sunmaktaydı. Nitekim, çete reisinin adının Ali değil de Alo olduğunun anlaşılması sonucu bu iddianın yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak, ikinci kitapta yer alan Nallıhanlı Mehmet Ali'nin Kürt Alo çetesinin mensuplarından biri olduğu yönündeki iddia hiçbir kaynak ve bulguya dayanmamaktadır.

Bu konuda ortaya çıkan soru işaretlerini gidermek, Osmanlı Hükûmeti'nin bu olaylardaki rolünü açıklığa kavuşturmak açısından önemlidir. Bu doğrultuda, Çilingiryan cinayetini işleyen Alo Çetesi'nin yakalanan ve firarda olan mensuplarının isimlerini detaylıca incelemek, Nallıhanlı Mehmet Ali'nin bu çetenin üyesi olup olmadığı konusunda okuyuculara net bir fikir verecektir. Daha önce de belirtildiği üzere Ankara Vali Vekili tarafından 6 Şubat 1916'da Dahiliye Nezaretine gönderilen resmî yazıda bu konuda etraflı bilgiler sunulmaktadır. Belgede önce öldürülen Doktor Çilingiryan ve yol arkadaşlarının isimleri verilmekte ve ardından da bu cinayetleri işleyenlerin ya da cinayet sonrasında maktullerin eşyalarını gasp edenlerin isimleri sıralanmakta ve hangilerinin tutuklu, hangilerinin firarda oldukları da ayrıca belirtilmektedir. Öldürülen ve soyulan Ermeniler ve bu öldürme ve soygun suçlarını işleyen kişiler aşağıdaki isimlerdir:

Kengırı'dan [Çankırı'dan] Ankara'ya sevk edilen Ermenilerden Doktor Rupen Çilingiryan ve Vahan Kâhyayan ve Artin Bogosyan ve Danyel Çubukaryan ve Onnik Mağazacıyan namlarındaki eşhası Kengırı'nın Kalecik'e karib [yakın] olan hududu dâhilinde Kayalıdere mevkiinde katl... etmek

iddialarıyla maznunun-aleyhim olup 20 Ağustos sene 1331 tarihinden beri mevkuf bulunan Kengırı'ye tabi Satılar Karyeli Korucu Halil ve Çobanoğlu Battal ve Kengırı'nin Tevni karyesinden Kılılı Musaoğlu Hided' nâm-ı diğer Mehmed ve Koçhisar'ın Kızılırmak karyesinden olup mezkûr Tevni karyesinde mukim olan Derviş Mehmed oğlu Mehmed ve Hisarcık karyesinden Korucu Ömer ve Kalecik'in Böhrenk karyesinden hâl-i firarda bulunan Hacı Alioğlu Kürd Alo ve asker firarisi Ramazan oğlu İsmail ve merkur İsmail'in yeğeni Hasan oğlu Ahmed ve Dikmen karyesinden Hasan oğlu Şeyho ve bade'l-vaka maktullerin emval ve nükudunu ahz ettikleri iddiasından maznunun-aleyhim olup gayr-i mevkuf bulunan Tevni Karyeli Receb oğlu İbrahim ve Satılar karyesinden Topçunun oğlu Halil bin Hüseyin ve Çakır oğlu Mustafa bin Hasan ve Çerkeşlioğlu Hasan bin Mustafa ve Katib Osman Efendi bin Hüseyin ve Satılar karyesi sığır çobanı Hasan bin Ömer ve mezkûr Böhrenk karyeli Osman oğlu Seyyid ve Bektaş oğlu Kürd Ağabey ve Mehmed oğlu Halil ve Hacı oğlu Hüseyin²⁹

Bu uzun listeden de görülebileceği üzere cinayeti işleyen ve sonrasında yakalanarak tevkif edilenler ya da kaçmayı başararak hâlen firari durumda olanlar arasında Mehmet Ali ya da Nallıhanlı Mehmet Ali adında biri bulunmamaktadır. Tutuklu ya da kaçak olarak sayılan sanıklar arasında Nallıhanlı herhangi biri de yoktur (Ek 1)³⁰. Bu nedenle Dâhiliye Nazırı Talat Bey'in Haziran 1916'da orduya sevk edilmek üzere Ankara Tevkifhanesinden çıkarılması için lehinde girişimde bulunduğu Nallıhanlı Mehmet Ali'nin Çilingiryan cinayeti ile alakası olmayan ve ne olduğunu bilmediğimiz başka bir suçtan yargılanan biri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Nallıhanlı Mehmet Ali'nin salıverilmesi için yapılan girişim çerçevesinde öne sürülen diğer iddia da Talat Bey'in bu girişimi neticesinde "Çilingiryan cinayeti davası" ya da "Çilingiryan cinayeti soruşturması" olarak adlandırılan sürecin durdurulmuş olduğu iddiasıdır. Ancak 19 Ağustos 1916 tarihinde (yani Talat Bey'in 5 Haziran 1916 tarihinde gerçekleşen girişimden yaklaşık iki buçuk ay sonra) Doktor Çilingiryan'a ait yüzüklerin eşine teslim edilebilmesi için Harbiye Nezareti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen bir telgrafta Doktor Çilingiryan'ın davasının "Ankara Divan-ı Harb-i Örfisinde rüyet edilmekte" olduğu belirtilmektedir³¹.

29 BOA, DH. EUM. 2. ŞB. Nu. 26/20, Ankara Vali Vekilinden Dahiliye Nezaretine, 6 Şubat 1915.

30 BOA, DH. EUM. 2. ŞB. Nu. 26/20, Ankara Vali Vekilinden Dahiliye Nezaretine, 6 Şubat 1915.

31 BOA, DH. EUM. 2. ŞB. Nu. 26/20, Harbiye Nezaretinden Dahiliye Nezaretine, 19 Ağustos 1916.

Bu konudaki iddiaların aksine, ortada sonlandırılmış bir dava süreci olmadığı gibi, davanın Ankara'daki askerî mahkemede görülmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu iddiaları ortaya atanlar tarafından göz ardı edilen bu telgraf, "Nallıhanlı Mehmet Ali" isimli kişinin Çilingiryan davasının bir parçası olmadığına başka bir göstergesidir.

Nallıhanlı Mehmet Ali'nin tam olarak kim olduğu ve ne gibi bir suç işlediği hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Arşivde bu isimle ilgili yapılan araştırmada bulunabilen tek belge 1908 senesine aittir. Bu belgeye göre 15 sene kürek cezasına mahkûm edilmiş olup "Ankara hapishanesinde mahpus" bulunan ve aslen "Nallıhan'ın Çokviran" isimli köyünden olan "Demircioğlu Mehmet Ali" isimli bir kişi cinnet şüphesiyle muayeneye yollanmış ancak muayene sonrasında cinnet belirtileri görülmediğine dair rapor verilmiş ve bu nedenle hapishaneye iade edilmesine karar verilmiştir³². Belgelerde bahsi geçen birinci ve ikinci isimleri ile memleketlerinin aynı olması sebebiyle bu iki belgede adı geçen aynı kişi olması mümkün olsa da Talat Bey'in telgrafında bahsi geçen Nallıhanlı Mehmet Ali'nin babasının kim olduğu ya da mesleği ile ilgili bir bilgi verilmemiştir. Ayrıca iki belgenin yazılış tarihleri arasında süre farkının 7 seneden fazla (Aralık 1908-Haziran 1916) olması ve ilk belgede bahsi geçen kişinin mahkûm, ikinci belgede geçen kişinin ise mevkuf olması bu konuda kesin bir hüküm vermeye izin vermemektedir. Yine de ileride başka araştırmacılar tarafından Nallıhanlı Mehmet Ali'nin kim olduğuna ve hangi suçtan dolayı tutuklanıp yargılandığına dair başka ipuçlarının ya da kesin bilgilerin bulunması ihtimal dahilindedir.

Eldeki mevcut bilgi ve bulgularla çıkartılabilecek tek kesin hüküm Rupen Çilingiryan cinayeti ilgili olarak tutuklanan ya da firarda olan Kürt Alo çetesi üyeleri arasında Nallıhanlı Mehmet Ali adında birinin olmadığıdır. Çilingiryan cinayetine değinen hiçbir belge ya da hatırat "Nallıhanlı Mehmet Ali" diye bir isimden bahis dahi geçmemektedir. Dolayısıyla, Talat Bey'in orduya katılması için girişimde bulunduğu Nallıhanlı Mehmet Ali'nin Çilingiryan cinayetiyle hiçbir ilgisi bulunmamaktadır.

Nallıhanlı Mehmet Ali ile Kürt Alo çetesine ilişkin ortaya çıkan karmaşa bir nebze de olsa açıklığa kavuşturulduktan sonra aşağıda bu iddiaları öne sürenler tarafından kullanılmayan bir dizi belge ile Kürt Alo çetesi ile Osmanlı Hükûmeti arasında ne gibi bir ilişki olduğuna ve bu çeteye yönelik bir himaye politikasının mevcut olup olmadığına ışık tutulmaya çalışılacaktır.

32 BOA, Zabtiye Nezareti (ZB), 399/67, Ankara Vilayetine yazılmış 31 Aralık 1908 tarihli yazı.

Osmanlı Hükûmeti'nin Kürt Alo Çetesine İlişkin Tutumu

Yukarıda bahsedildiği üzere Kürt Alo ve çetesi başlıca Ankara ve Kastamonu vilayetlerinin sınır bölgelerinde eşkıyalık yapmakta idi. Aşağıda da görüleceği gibi, bu çeteye güvenlik güçleri birçok defa çatışmış ve çetenin bazı mensupları bu çatışmalarda ele geçirilmiştir. Ayrıca hükûmetin posta konvoyları dahi bu çetenin soygun ve baskınlarının hedefi olmuştur. Bu nedenle bu bölgede işlediği cinayet ve soygunlar yüzünden Kürt Alo ve çetesi yerel idareciler ve kolluk kuvvetleri için tam bir baş belası olmuştur.

Bölgede bulunan memurlar ve polisler söz konusu çetenin ve reisinin kötü şöhretine yeterince vakıftır. Bunun bir örneğini de 24 Nisan'da tutuklanarak Çankırı'ya yollananlar arasında bulunan Aram Andonyan'ın yazdıklarından çıkartmak mümkündür.

19 Ağustos'ta Çankırı'dan Ayaş'a doğru yola çıkan bir kafilede yer alan Aram Andonyan, Kürt Alo çetesine Çankırı-Ankara yolu üzerinde bulunan Tüney Hanı'nda tesadüf ettiklerini ve bir polisin de kendilerini bu çete ile muhatap olmamaları yolunda uyardığını yazmaktadır:

[Kafile olarak] otuzu aşkın kişiydik. Askerî nakil araçları üzerinde ve askerî arabacılar tarafından sevk edildik. Her birimize bir asker eşlik etmekteydi... Arabacıları da sayarsak, kırk askerin gözetimi altında sevk edildik. Bize eşlik edenler arasında Çankırı'nın en iyi polisi Süleyman ve ona yardım eden bir jandarma da vardı. Kötü şöhretli Tüney Hanı'ndaki ilk durağımıza vardığımızda Kürt Alo çeteleriyle beraber oradaydı. Polis Süleyman bizi onunla muhatap olmamamız için önceden uyardı. Çok geçmeden kaçak sigara satmak için yanımıza geldiler. İhtiyacımız olmadığını söyledik. Kısa süre içinde bizi rahat bıraktılar ve handan ayrıldılar. Besbelli ki bizimle olan askerlerin varlığı sayesinde neredeyse kaçınılmaz olan bir katliamdan kurtulmuşuk³³.

Burada en önemli olan husus a. Andonyan'ın "Çankırı'nın en iyi polisi" olarak tanımladığı Süleyman'ın Kürt Alo çetesinin kim olduğunu ve daha da önemlisi nerede olduğunu biliyor olması b. Süleyman, Alo ve çetesinin kim olduklarını, yani kanun kaçakları olduklarını bilmesine ve yanında 40 asker bulunmasına karşın, bu çeteye karşı bir yaptırımında bulunmayı göze alamamakta ya da bunun için yeterli kuvvete sahip olmadığını düşünmektedir. Sonuç olarak bir olay çıkmaması için bunlarla muhatap olunmamasını ve kanun kaçağı olan çetenin görmezden gelinmesini istemektedir.

33 Andonyan, *age.*, s. 76.

Aşağıda sunacağım diğer bir belge de bu yorumu destekleyecek bilgiler mevcuttur zira kendisi de İttihatçı olan Kastamonu Valisi Atıf Bey yerel memurların “takibat-ı cedide” yapmamasından şikâyet edecek ve bunu bölgede faaliyet gösteren Kürt Alo ve benzeri diğer çetelerin yakalanamamalarının başlıca sebebi olarak gösterecekti. Atıf Bey Dahiliye Nezareti’nden bunların yakalanması ve cezalandırılması için yeni emirler yollamasını isteyecekti.

Bu hususlara dikkat çektikten sonra bu makale Kürt Alo çetesinin korunup, kollandığı yolundaki iddialara ışık tutulması için çeteye ilişkin bir dizi belgeyi inceleyecektir. Bölgedeki çeteler hakkında alınan tedbirler üzerine Ankara Valiliği tarafından Aralık 1917 tarihinde hazırlanan bir belgede Kürt Alo çetesi ile ilgili olarak şu kayıtlar düşülmüştür. Çetenin *Kalecik, Keskin kazalarıyla Kırşehir Sancağı[nda]* icra-yı şekavet eylediği belirtilmiş ve *Böhrenk Karyesinden Kürt Alo* çetesi olarak adlandırılan grubun mensupları arasında Kürt Alo’nun *ismi bilinmeyen bir oğlu ve refiki İsmail* sayılmıştır. Ayrıca çeteye ilgili olarak *Ankara ve Kırşehir jandarma taburlarınca takip edilmektedirler* notu düşülmüştür³⁴. Yani çeteye herhangi bir yardım yapılmadığı gibi çete mensupları da jandarma kuvvetlerince takibat altında olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu çete mensupları ve devlet arasındaki münasebetleri daha etraflıca göstermek adına çeteye karşı yürütülen hareketlerle ilgili olarak da birkaç belge daha paylaşmak yerinde olacaktır. Çeteye karşı yürütülen takibatlardan Mart 1918’de gerçekleşen bir tanesi belli ölçüde başarıya ulaşmış ve çetenin önde gelen bazı üyeleri silahlarıyla birlikte jandarma kuvvetlerince yakalanmıştır. 28 Mart tarihinde Ankara Valisi Süleyman Kâni Bey Dahiliye Nezaretine yolladığı telgrafta gerçekleştirilen takibat neticesinde *Kürt Alo’nun rüfekasından dördünün Sungurlu jandarma müfrezesi tarafından derdest ve üç mawzerle bir bargirlerinin müsadere edildiği[ni]* bildirmekteydi³⁵. Ancak takip eden yazışmalara bakıldığında yakalanan çete mensuplarının sayısının dörtten fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Ankara Vilayetine gönderilen 2 Nisan tarihli cevabi telgrafta ise yakalanan çete mensuplarının isimleri ve çetedeki vasıflarına dair bilgi istenmiştir³⁶. Ankara Valiliği 13 Nisan’da bu talebe yolladığı cevabında *derdest oldukları evvelce arz olunan şakilerin şakii meşhur Kürt Alo’nun rüfekasından ve Kalecik kazasından*

34 BOA, DH. EUM. 6. ŞB, 28/3, Ankara Vilayeti tarafından Aralık 1917’de hazırlanan cetvel.

35 BOA, DH. EUM. 6. ŞB, 35/57, Ankara Valisi’nden Dahiliye Nezaretine, 28 Mart 1918.

36 BOA, DH. EUM. 6. ŞB, 35/57, Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Ankara Vilayetine, 2 Nisan 1918.

*Mehmet oğlu Abdullah ve Sungurlu'nun Boğazkale karyesinden Hüseyin oğlu Ahmet ve Keskin kazasından Selmanlı nahiyesinden Uzun Mehmet oğlu Sadık ve Kağızman muhacirlerinden Çadıvardıç karyesinde mukim Resul oğlu Süleyman ve Mustafa Beşe olduklarını bildirmiştir*³⁷. Telgrafta Alo için kullanılan “şakilerin şakii” ifadesi bu çete reisinin yerel idareciler tarafından oldukça ciddi bir sorun olarak görüldüğünün de bir işaretidir.

Konuyu takiben Ankara Valiliği tarafından 21 Nisan 1918'de yazılan diğer telgrafta yakalanan kişilerden ikisinin Kürt Alo çetesinin önemli mensuplarından olduğuna dair şu bilgiler verilmiştir:

Kalecikli Mehmet oğlu Abdullah ve Boğazkale karyeli Hüseyin oğlu Ahmet Kalecik mıntkasında icra-yı şekavet eden ve civar kazalara da dest-i taarruzu uzanan Kürt Alo'nun rüfekâsından olup başlarına topladıkları dört nefer ile Alo'ya iltihak etmek üzere Sungurlu mıntkasından avdetlerinde der-dest edilmiş oldukları merkumundan ikisinin Alo çetesinin aza-yı mühimmesinden bulunduğu ve diğerlerinin de mezkur çeteye iltihaka muvaffak olmaksızın pençe-i kanuna teslim edilmiş oldukları Jandarma Alay Kumandanlığı ifadesiyle arz olunur³⁸.

Söz konusu çeteye karşı herhangi bir himaye gösterilmediği gibi çeteye karşı yapılan takibatlar neticesinde Kürt Alo çetesinin önemli üyeleri yakalanmıştır.

Bu noktada Ankara'da farklı çetelerle yaşanan çatışmalar sonrasında jandarma kuvvetlerince gerçekleştirilen takibata Kastamonu Vilayetine bağlı jandarmaların da katıldığına dair bir belgeye de dikkat çekmek yerinde olacaktır. Zira bu belge kendisi de bir İttihatçı olan Kastamonu Valisi Atf Bey'in ve hükûmetin bu çetelere olan bakışımı ve neden yakalanamadıklarına ilişkin görüşlerini sergilemesi açısından önemlidir.

Belgenin içeriğine geçmeden önce Atf Bey hakkında bir hatırlatma yapmak gerekmektedir. Aralarında Taner Akçam'ın da bulunduğu bazı yazarlar İttihat ve Terakki Hükûmeti'nin Ermenilere yönelik politikalarına rıza göstermedikleri için bazı valilerin Atf Bey'in dahli ile görevden alındıklarını iddia etmektedirler. Bu çerçevede Atf Bey, merkezi İttihat ve Terakki Hükûmeti'nin Ermenilere yönelik politikalarını uygulamak amacıyla vilayetlere gönderilmiş bir İttihatçı olarak resmedilmektedir³⁹.

37 BOA, DH. EUM. 6. ŞB, 35/57, Ankara Vali Vekilinden Dahiliye Nezaretine, 13 Nisan 1918.

38 BOA, DH. EUM. 6. ŞB, 35/57, Ankara Vali Vekilinden Dahiliye Nezaretine, 21 Nisan 1918.

39 Raymond Kevorkian, *The Armenian Genocide: A Complete History*, I.B. Tauris, Londra 2011, s. 496;

Bu nedenle eğer genel olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve özelde de Dahiliye Nazırı Talat Bey Ermenileri öldürtmek için gerçekten “Kürt Alo” çetesini kullanmışlarsa ve bu dönemde Kürt Alo ile çetesini koruma-kollama gibi bir politika mevcut ise, Atf Bey’in bundan mutlaka haberdar olması ve onun da bu politikayı takip etmesi beklenirdi. Ancak Atf Bey 15 Mayıs 1918 tarihli telgrafında tam tersine bu çetelerle yeterince mücadele edilmediğinden şikâyet etmekte ve bunu da yerel memurların bu konuda zaaf göstermesiyle açıklamaktadır. Bu doğrultuda, Dahiliye Nezaretinden bu çetelerin yakalanması ve cezalandırılması için gerekli mercilere yeni emirler verilmesini istemiştir:

Kürd Alo ve Kara Salim ve Kördede namındaki eşhasın riyasetindeki çeteler bir hayli vakitten beri Ankara havalisinde ve ekseriyetle Ankara ve Kalecik ve İskilip aralarında cevelan ederek postalara, yolculara ve servetten haberdar oldukları karye eşraf ve hanelerine taarruzla çok nukut eşya, hayvan ahz ve gaspıyla savuşmakta oldukları ve hatta işbu çetelerden Kördede çetesi Ankara – Kalecik arasındaki cadde üzerinde Kayadere ve namı diğeri Yenihan’a bu kere muvasalat eden postayı kamilen soymakla beraber yolculardan dahi on sekiz hayvan ve nukut ve eşya gasp ederek Şabanözü taraflarından geçtikleri haber alınması üzerine bunların takiplerine Çankırı’dan çıkarılan müteaddit müfrezeden biriyle bi’l-müsademe müfrezeden bir nefer şehit ve biri de mecruh olduğu hâlde şakilere yedi hayvanın bıraktırdığı ve dört şakinin de yaralı düştüğü gibi diğer müfrezelerin dahi takibata devam ettikleri Çankırı Mutasarrıflığı’ndan bildirilmiştir. Gerek Kördede ve gerek diğerlerinin şimdiye kadar derdest edilememeleri memurin-i aidesi tarafından takibat-ı cedide ifa edilmemesinden münbais bulunduğundan şüphe olmadığından emniyet-i umumiyeyi ihlal eden ve gündün güne tezyit eylemekte bulunan eşirra-yı merkumenin derdest ve tenkili hususunda lazımların irade buyrulması maruzdur⁴⁰.

Söz konusu çetelerle iş birliği yapılması ya da bunların kollanması söz konusu olmadığı gibi hükümetin kolluk kuvvetleri ile bunlar arasında silahlı çatışmaların meydana geldiği ve bu çetelerin soygun ve cinayetlerinin mağdurları arasında hükümetin posta konvoylarının ve kolluk kuvvetlerinin de yer aldığı ortaya çıkmaktadır.

İzrail, *age.*, 186–187.

40 BOA, DH. ŞFR. 584/51, Kastamonu Valisi Atf’tan Dahiliye Nezaretine, 15 Mayıs 1918.

Atf Bey'in bu telgrafından sonra gerçekleşen yazışmalardan da Kürt Alo çetesi-ne yönelik takibatın sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Daha önceki operasyonlarda önemli üyelerin yakalanması gibi kısmi başarılarla ek olarak, çeteye karşı yürütülen hareketler bu defa Alo'nun aralarında bulunduğu daha kalabalık bir gruba yönelmiştir. Bu nedenle çete git gide köşeye sıkışmaya başlamıştır. Ankara Vilayetinden Dahiliye Nezareti'ne yollanan 19 Mayıs 1918 tarihli bir telgrafta yapılan son takibatlarla ilgili olarak şu bilgiler verilmektedir:

Mayıs'ın on birinci günü sekiz atlıdan mürekkep şaki Alo çetesinin Bala kazasına merbut Kesikköprü karyesine geldikleri haber alınmakla kaza-yı mezkûr jandarma takım kumandanı mürettep müfreze ile bera-yı takip tahrik eylediği jandarma alayı kumandanlığı ifadesiyle arz olunur⁴¹.

Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti tarafından 1 Haziran'da buna cevaben yazılan telgrafta Ankara Vilayetinden *Şaki Alo çetesi hakkındaki takibat neticesinin de işarı* istenmiştir⁴².

Çetenin önemli mensuplarının yakalanmasının ve devam eden harekâtın da etkisiyle Kürt Alo artık yolun sonuna geldiğini hissetmeye başlamış olmalıdır. Yakalanma sırasının kendisine gelmiş olduğunu fark eden Kürt Alo zaman kazanmak ya da mahkûm olmadan içine düştüğü zor durumdan kurtulmak için değişik yollar aramaya başlamış görünmektedir.

Haziran ayına gelindiğinde Kürt Alo ve diğer bir başka çete reisi araçlar vasıtasıyla Ankara Valiliğine müracaatta bulunup af dilenmiş ve af talepleri kabul olduğu takdirde teslim olacaklarını ve ordunun uygun göreceği bir bölgede askerlik hizmeti görmeye hazır olduklarını bildirmişlerdir. 27 Haziran 1918 tarihinde Dahiliye Nezaretine yolladığı bir telgrafta Ankara Valisi Süleyman Kâni Bey söz konusu teklife ilişkin olumlu görüşlerini bildirdikten sonra Dahiliye Nezaretinin bu konuda onayı olup olmadığının bildirilmesini istemiştir:

Çete rüesasından ve eşkya-yı meşhureden Kalecikli Kürt Alo ile Kara Sülük cihet-i askeriyece istenileceği cephe-i harpde istihdam olunmak ve fakat haklarında takibat-ı kanuniye icra edilmemek şartlarıyla kabul-i istimanları [aflarının kabulü] zimmında bi'l-vasıta müracaatta bulunmuşlardır. Kördede çetesinden sonra vilayet dahilinde son senelerde kutta-i tariklikde [yol kesmede] bu iki çete

41 BOA, DH. EUM. 6. ŞB, 38/33, Ankara Valisi namına defterdardan Dahiliye Nezaretine, 19 Mayıs 1918.

42 BOA, DH. EUM. 6. ŞB, 38/33, Emniyet-i Umumiye Müdüriyetinden Ankara Vilayetine, 1 Haziran 1918.

en ziyade icra-yı şekavet eylemekte olup bunların kabul-i istimanları [aflarının kabulü] diğerleri üzerinde de iyi tesir icra eyleyeceğine göre şerait-i maruza da-iresinde çeteleri efradıyla birlikte kabul-i istimanları [aflarının kabulü] karin-i tensib-i samileri olup olmadığı emr-ü işar-ı müsterhamdır⁴³.

Dahiliye Nezaretinden Ankara Valisi Süleyman Kâni Bey'e cevaben yollanan telgrafta: *C[evap] 27 Haziran [1]334. Şaki Kürd Alo ile Kara Sülük'in mesela Suriye cephesinde istihdam edilmek şartıyla kabul-i istimanları muvafıktır* denmekte ve bu şartla af isteklerinin kabul edilebileceği bildirilmektedir⁴⁴.

İstiman kelimesinin sözlükteki karşılığı “aman dileme, himaye dileme” olsa da Ankara Vilayeti ile Dahiliye Nezareti arasındaki yazışmalarda “af dileme” anlamında kullanılmıştır ve Osmanlı'da eşkıyaların dağdan inmesi bağlamında sıkça rastlanan bir ifadedir.

Yukarıda Çilingiryan cinayeti hakkındaki görüşlerin özetlendiği bölümden de hatırlanacağı üzere, Kürt Alo ve çetesinin savaş boyunca *Hükümet'ten yardım istemeye devam ettikleri ve Osmanlı Hükümeti'nin de kendilerine gerekli yardımı yapmaya karar verdiği* iddia edilmekte idi. Bu tezi desteklemek için de Dahiliye Nezaretinin cevabında geçen “kabul-i istimanları” ifadesini günümüz Türkçesine “himaye başvuruları” şeklinde kasıtlı bir şekilde yanlış çevrilmiştir.

Daha da önemlisi Dahiliye Nezaretinden yollanan bu kısa telgrafın ait olduğu bağlamdan koparılmış olmasıdır. Söz konusu çetenin hükümet tarafından korunduğu ve bunlara yardım edildiği yönündeki iddialar bir olaylar zincirinin son halkası olan bu telgrafa dayandırılmaktadır. Dahiliye Nezaretinin söz konusu telgrafi Ankara Valisi Süleyman Kâni Bey'in 27 Haziran'da yazdığı telgrafa cevaben yazılmıştır. Yukarıda aktarılan 27 Haziran tarihli ilk telgraftan ve bundan önce yakalanan çete mensuplarından ve çeteyi adeta pes etme noktasına getiren hareketlerden hiç bahsetmeyen Akşam ancak bu sayede Kürt Alo çetesinin himaye edildiği ve çeteye yardım edildiği sonucuna varabilmektedir. Bu telgraf öncesindeki yazışma ve olaylar tamamen göz ardı edilerek, içerdiği anlam bağlamından koparılarak ve kasıtlı yanlış tercüme edilerek söz konusu telgraf açıkça çarpıtılmaktadır.

43 BOA, DH. ŞFR. 588/51, Ankara Valisi Süleyman Kani'den Dâhiliye Nezaretine, 15 Haziran 1918.

44 BOA, DH. ŞFR. 89/39, Dahiliye Nazırından Ankara Vilayetine, 2 Temmuz 1918. Ankara Valiliği bu şifre telgrafın çözülmesinde sorun yaşandığı için telgrafa ait aynı metin 6 gün sonra tekrar gönderilmiştir, bu konuda bk. BOA. DH. ŞFR. 89/97, Dahiliye Nezaretinden Ankara Vilayetine, 8 Temmuz 1918.

1918 Haziran'ında söz konusu af talebinin kabul edilmesini olumlu bulup bunu nezarete teklif eden Ankara Valisi Süleyman Kâni Bey'dir ve Talat Paşa'nın bu konuda özel bir çabası olmamıştır. Ancak Süleyman Kâni Bey'in de bunu yaparken ki temel motivasyonu belli bir çeteyi koruyup, kollamak değil, bu sayede çeteleri vilayet dışına çıkartarak onlardan kurtulmak ve vilayet dâhilindeki asayişsizliği azaltmaktır.

Bir hukuk devleti perspektifinden bakılırsa devletin suçlularla yeterince başa çıkamayıp bunları affetmeyi düşünmesi eleştirilere konu olmayı hak edebilirse de, bu eleştirinin çerçevesinin kanıt gösterilmeden, yazım hataları ya da isim benzerlikleri üzerinden yaratılan bir karışıklığa ve bir telgrafa yüklenen yanlış manalara dayanan “katilleri korumak için özel çaba” gibi aşırı zorlama bir komplo teorisi şeklinde olması da büyük haksızlık olacaktır.

Kürt Alo'nun Akıbeti

8 Temmuz'da Dahiliye Nezaretinden gelen olumlu dönüş sonrasında Kürt Alo'nun gerçekten Suriye cephesine gidip gitmediği ve orduda hizmet verip vermediğini mevcut bilgilerle söylemek mümkün değildir. Ancak sadece bu yazıya dayanarak bazı yazarların Kürt Alo'nun Suriye cephesinde savaşa katıldığını iddia etmelerini şüpheyle karşılamak gerekir⁴⁵. Bunu doğrulayacak bir bilgiye sahip değiliz. Kürt Alo gerçekten orduya katılma niyetinde miydi yoksa bu af dilenmeyi zaman kazanmak ve kendisini git gide köşeye sıkıştıran operasyonları yavaşlatmak için mi kullanmak istiyordu? Bu sorulara maalesef kesin bir şekilde cevap vermek şimdilik mümkün değildir. Bu durumu daha belirsiz hâle getiren bir husus da bu af talebine cevaben yazılan kabul yazısından kısa bir süre sonra Birinci Dünya Savaşı'nın Osmanlı için sona ermiş olmasıdır.

45 Uğur Ümit Üngör, *The Making of Modern Turkey: Nation and State in Eastern Anatolia, 1913-1950*, Oxford University Press, New York 2011, s. 85'te yazar “Kalecilikli” olan Kürt Alo'yu “Diyarbakırlı Zaza Alo” isminde başka biriyle karıştırmaktadır. Kalecilikli Alo için kabul edilen “Suriye cephesinde istihdam affının” Diyarbakırlı Zaza Alo için yapıldığını iddia etmekte ve bu cephede kullanılıp daha sonra Diyarbakır'daki katliamlara şahit olduğu için Çankırı'da İttihat ve Terakki Hükûmeti tarafından jandarmalara öldürtüldüğünü iddia etmektedir. Kronolojiye, olayların gerçekleştiği mekanlara ve şahısların biyografilerine hiç riayet etmeyen Üngör olayları ve belgeleri çarpıtmada Akçam'dan aşağı kalmamaktadır. Bahsi geçen “Kürt Alo” ile “Diyarbakırlı Zaza Alo” iki farklı kişi olduğu gibi, Kalecilikli Kürt Alo'nun gerçekten Suriye cephesine gittiğine dair bir bilgi de yoktur. İttihat ve Terakki tarafından öldürtülmüş olmuş olduğu iddiası da yine Üngör'ün zaman ve mekândan bağımsız tarih yazma eğilimini göstermektedir. Kürt Alo Ekim 1919'da Çankırı'da öldürüldüğü esnada İttihat ve Terakki iktidardan düşeli bir yıl geçmişti.

Ancak bu meşhur şakinin akıbetine dair iki belge daha mevcuttur. Savaş sırasında olduğu gibi savaş sonrasında da Kürt Alo'nun Ankara ve Kastamonu vilayetleri arasında aynı bölgede eşkıyalık hareketlerine devam ettiği anlaşılıyor. Bunu *Kalecikli Alo'nun uşakları namıyla marûf sekiz süvari şakinin* gerçekleştirdiği saldırı ve soygunlar üzerine kendilerini takibe görevlendirilen Jandarma müfrezelerinden bazılarının firar etmesi neticesinde yapılan bir yazışmadan anlıyoruz. Ankara Vali Vekili Osman Nuri Bey tarafından Eylül 1919'da Dahiliye Nezaretine hitaben yazılmış telgrafta bu çetenin *İki üç seneden beri Ankara havalisinde türeyerek son günlerde Kengiri ve Tosya civarı mntukalarında* görüldüklerinden bahsedilmekte ve Kürt Alo çetesinin şekavet icrasına ara verdiğine ya da bölgeden ayrıldığına dair ifade bulunmamaktadır⁴⁶. Bu yazışmadan anlaşıldığı kadarıyla, Alo'nun bu bölgeden ayrılmadığı ve Ankara ile Kastamonu arasında kalan bölgelerde eşkıyalık faaliyetlerine ara vermeden devam ettiği anlaşılmaktadır.

Kürt Alo'nun akıbeti hakkındaki son belge ise öldürülmesi üzerine 9 Ekim 1919 tarihinde Kastamonu Vali Vekili Defterdar Kadir Bey tarafından yazılmış telgraftır. Söz konusu telgrafta *Seferberlik bidayetinden beri Kengiri mntukasında icra-yı şekavet eden Kürt Burunsuz Alo nâm şahsın Çankırı panayırına giden yolcuları soymak pusuda üzere beklemekte olduğu bir sırada Çankırı'ya dönmekte olan jandarma müfrezesine tesadüf ettiği ve bu jandarmalar ile vuku bulan müsademe neticesinde meyyiten derdest edilmiş olduğu* bildirilmektedir⁴⁷. İşlediği sayısız suç nedeniyle seferberlik günlerinden itibaren ismi yazışmalara girmeye başlayan “şakilerin şakii” Kürt Alo hakkında artık bu tarihten sonra yapılmış herhangi bir yazışma bulunmamaktadır.

46 BOA, DH.EUM.AYŞ, 20/113, Ankara Vali Vekili Osman Nuri'den Dahiliye Nezaretine, 7 Eylül 1919.

47 BOA, DH.EUM.AYŞ, 24/2, Kastamonu Vali Vekili Kadir'den Dahiliye Nezareti'ne, 9 Ekim 1919.

Sonuç

Çankırı-Ankara yolu üzerinde Doktor Rupen Çilingiryan ve yol arkadaşlarını öldüren Kürt Alo çetesinin 1912 sonlarından reislerinin öldürüldüğü 1919 Ekim'ine kadar Ankara ve Kastamonu vilayetleri dâhilinde çok sayıda suç işlediği ve yerel idareci ve güvenlik kuvvetlerince de büyük bir sorun olarak görüldükleri anlaşılmaktadır.

Yukarıda da etraflıca tartışıldığı üzere Çilingiryan cinayetini işleyen Kürt Alo çetesinin genelde İttihat ve Terakki Hükûmeti ve özelde de Dahiliye Nazırı Talat Paşa tarafından korunup, kollandıklarına ve tutuklanan üyelerini kurtarmak adına girişimlerde bulunduğu dair hiçbir emare bulunmamaktadır. Bu doğrultudaki iddialar en başta tek bir yazım hatasına dayanılarak ortaya atılmış, daha sonra da hiçbir bilgi, belge veya kanıt gösterilmeden kurulan hayali bağlantı ve akıldışı varsayımlarla sürdürülmeye çalışılmıştır.

Cinayeti işleyen çetenin reisi olan şahsın adı Kürt Ali değil Kürt Alo'dur ve üstelik bu kişi Nallıhanlı da değildir. Bu sebeple Osmanlı Dahiliye Nazırının orduya katılması için salıverilmesini istediği Nallıhanlı Mehmet Ali bu şahıstan tamamen ayrı ve farklı bir kişidir. Cinayeti işleyen ve tutuklanan veya kaçmayı başaran katiller arasında Nallıhanlı Mehmet Ali adında biri bulunmamaktadır. Nallıhanlı Mehmet Ali için yapılan yazışmadan 2,5 ay sonra bile Çilingiryan davasının devam etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bunlar Nallıhanlı Mehmet Ali'nin bu cinayete hiçbir ilgisinin bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Bu iddialar için bir dayanak gösterilemediği gibi, söz konusu Kürt Alo çetesine yönelik yürütülen soruşturma ve harekât neticesinde çetenin bazı mensuplarının yakalanmış olması gözden kaçırılmış ya da görmezden gelinmiştir. Benzeri bir şekilde, çetenin yakalanması adına bizzat İttihatçı bir vali tarafından yapılan yazışma da tamamen göz ardı edilmiştir. Tüm bunlara ek olarak bu iddiaları doğrulayabilme uğruna kullanılan belgeler bağlamından kopartılmış ve yer yer yanlış tercüme edilerek anlamları tamamen çarpıtılmıştır. Bu nedenle, Taner Akçam tarafından ortaya atılan Osmanlı Hükûmeti'nin "Çilingiryan'ın katilleri kurtarmak için özel çaba" sarf ettiği iddiasına büyük bir ihtiyatla yaklaşılması gerekir.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dahiliye Nezareti (DH),

BOA, DH.EUM.AYŞ, 20/113.

BOA, DH.EUM.AYŞ, 24/2.

BOA, DH. EUM. 2. ŞB. 26/20.

BOA, DH. EUM. 6. ŞB, 28/3.

BOA, DH. EUM. 6. ŞB, 35/57.

BOA, DH. EUM. 6. ŞB, 38/33.

BOA, DH. ŞFR. 55/338.

BOA, DH. ŞFR. 89/39.

BOA, DH. ŞFR. 89/97.

BOA, DH. ŞFR. 584/51.

BOA, DH. ŞFR. 588/51.

Zabtiye Nezareti (ZB),

BOA, ZB, 399/67.

Kaynak, Araştırma-İnceleme Eserler

Alımdar Gazetesi.

Akçam, Taner, *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur. Osmanlı Belgelerine göre Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilere Yönelik Politikalar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.

Akçam, Taner, *1915 Yazıları*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

Andonian, Aram, *Exile, Trauma and Death: On the road to Chankiri with Komitas Vartabed*, Gomidas Institute, London 2010.

Ata, Ferudun, *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.

Balakyan, Krikor, *Ermenilerin Golgothası*, Belge Yayınları, İstanbul 2014.

Hüdevendigar, Emre, *Ermeni Porteleri: Millet-i Sadıkadan Hayk'ın Çocuklarına*, Burak Yayınevi, İstanbul, 1999.

Hür, Ayşe, "24 Nisan 1915'te 'Aslında' Ne Oldu," *Hye-Tert*, 25 Nisan 2011.

İzrail, Nesim Ovadya, *24 Nisan 1915, İstanbul, Çankırı, Ayaş, Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.

Kevorkian, Raymond, *The Armenian Genocide: A Complete History*, I.B. Tauris, London 2011.

Sarıay, Yusuf, *24 Nisan 1915'te Ne Oldu? Ermeni Sevk ve İskanının Perde Arkası*, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2012.

Sütlütaş, Mustafa, "Doktor Sevag'ın Hikayesi," *Bianet*.

Topçian, Aleksander, *Krasnaya Kniga*, <http://genocide.ru/lib/sevak-r/sevak-r.htm>, Son erişim tarihi: 25 Ocak 2024.

Üngör, Uğur Ümit, *The Making of Modern Turkey: Nation and State in Eastern Anatolia, 1913-1950*, Oxford University Press, New York 2011.

EKLER

Ek 1

BOA, DH. EUM. 2. ŞB. Nu. 26/20.

Ankara Vilayeti
Mektubî Kalemi

Mahremâne
Dâhiliye Nezaret-i Celilesi'ne

Hülâsa:

Kengirî'dan Ankara'ya sevk edilen Ermenilerden bazılarımlı katl ve cerh maddesinden dolayı maznunun-aleyhim olanlar hakkında.

Devletlü efendim hazretleri,

Kengirî'dan Ankara'ya sevk edilen Ermenilerden Doktor Rupen Çilingiryan ve Vahan Kâhyayan ve Artin Bogosyan ve Danyel Çubukkaryan ve Onnik Mağazacıyan namlarındaki eşhası Kengirî'nun Kalecik'e karib olan hududu dahilinde Kayalidere mevkiinde katl ve üç yüz on tevellüdlü Hristiyanlardan ve İnebolu'nun Batıryoz karyesinden Elmas oğlu Mihal ve Kısabacağın Lazari ve Aleksî oğlu Kiryako ve Sotiri oğlu Tanaş ve Banker oğlu Kosti ile İnebolu'nun Hatib Ağa Mahallesi'nden Kalıbcı Parsih oğlu Markar'ı cerh ve katl ve Neryuz karyesinden üç yüz on tevellüdlü Kel Yani oğlu Kosti'yi müteaddid mahallerinden bıçakla cerh etmek iddialarıyla maznunun-aleyhim olup 20 Ağustos sene 1331 tarihinden beri mevkuf bulunan Kengirî'ye tabi Satılar karyeli Korucu Halil ve Çobanoğlu Battal ve Kengirî'nin Tevni karyesinden Kılılı Musaoğlu Heded nâm-ı diğeri Mehmed ve Koçhisar'ın Kızılırmak karyesinden olup mezkûr Tevni? karyesinde mukim olan Derviş Mehmed oğlu Mehmed ve Hisarcık karyesinden Korucu Ömer ve Kalecik'in Böhrenk karyesinden hal-i firarda bulunan Hacı Alioğlu Kürd Alo ve asker firarîsi Ramazan oğlu İsmail ve merhum İsmail'in yeğeni Hasan oğlu Ahmed ve Dikmen karyesinden Hasan oğlu Şeyho ve bade'l-vaka maktullerin emval ve nü-kudunu ahz ettikleri iddiasından maznunun-aleyhim olup gayr-i mevkuf bulunan Tevni Karyeli Receb oğlu İbrahim ve Satılar karyesinden Topçunun oğlu Halil bin Hüseyin ve Çakır oğlu Mustafa bin Hasan ve Çerkeşlioğlu Hasan bin Mustafa

ve Katib Osman Efendi bin Hüseyin ve Satılar karyesi siğir çobanı Hasan bin Ömer ve mezkûr Böhrenk karyeli Osman oğlu Seyyid ve Bektaş oğlu Kürd Ağabey ve Mehmed oğlu Halil ve Hacı oğlu Hüseyin ve maktullerin muhafazalarına memur oldukları hâlde emr-i muhafazada terâhi ve kusur ederek hudûs-ı vak'aya meydan vermelerinden dolayı maznunun-aleyhimâ olarak 15 ve 18 Teşrinisani 1331 tarihlerinden beri mevkuf bulunan Kengiri Polis memurlarından Süleyman Efendi ve Kengiri Süvari Jandarmalarından Mehmed oğlu Ali haklarındaki evrak-ı tahkikiyenin evvel-emirde makam-ı vilayetçe tedkik ve cerâim-i mezkûrenin rüyet-i muhakemesine salahiyetdar olan mahkemenin tayin olunması icab edeceğine dair Ankara Divan-ı Harb-i Örfî'sinden bi't-tanzim Beşinci Kolordu Kumandanlığı Vekâleti'nden tezyilen tevdi kılınan 18 Kânunısani 1331 tarihli ve 797 numaralı mazbata ile merbutu evrak-ı tahkikiye leffen takdim kılınmış ve Ermenileri sevk ve tehcire tâbi bulunan mahallerde bu gibi hadisatın tedkik ve muamele-i icabiyesinin tayini teşekkül eden heyet-i tahkiyeye mevdu' vezaif cümlesinden ise de Kastamonu Vilayeti menatık-ı sevkiyeden olmadığı cihetle ora için heyet-i tahkikiye müteşekkil ve mevcut bulunmamasına göre bu bâbda muktezi muamele ve mütalaanın takdir ve beyanı Kastamonu Vilayetine aid olmak lazımgeleceği derkâr bulunmuş olduğundan muvafık-ı re'y-i âli-i âsafâneleri olduğu takdirde evrak-ı maruzanın icrâ-yı icabı zımında vilayet-i müşârün ileyhaya tesyâr ve ancak maznunîn-i maddeden bir takımının taht-ı tevkifte buldukları anlaşıldığından bir an evvel tesrî' ve intâc-ı muamelenin ilâveten emr ve izbâr buyurulması bâbında emr ü ferman hazret-i men-lehü'l-emrindir.

Fî 2 Rebi'ü'l-âhir sene 1334 ve fî 24 Kânun-ı sâni 1331

Ankara Vali Vekili